

УДК 37.013.83

**РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЛІНІЇ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ
ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ УЧНІВ ШКІЛ НАЦІОНАЛЬНИХ
МЕНШИН (МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ)**

доктор педагогічних наук, професор, Кудикіна Н. В.

Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, м. Київ

Публікацію присвячено висвітленню недостатньо дослідженого аспекту методичного супроводу реалізації соціокультурної лінії навчання у процесі літературного читання учнів п'ятого класу шкіл національних меншин. Метою статті є висвітлення сучасного бачення методичного супроводу реалізації соціокультурної лінії навчання у процесі літературного читання учнів шкіл національних меншин. Розглядаються наукові підходи до розроблення відповідної методики, характеризується її бінарна модель та в контексті моделі поглиблено висвітлюється суб'єктно-суб'єктний підхід як такий, реалізація якого оптимально забезпечує формування соціально-культурної компетентності учнів досліджуваних шкіл.

Ключові слова: літературне читання українською мовою, учні шкіл національних меншин, соціокультурна лінія навчання, методичний супровід навчання, модель методики, суб'єктно-суб'єктний підхід.

Кудыкина Н. В. Реализация социокультурной линии навчання у процесі літературного читання учнів шкіл національних меншин (методичний аспект) / Інститут педагогіки Національної академії педагогічних наук України, Киев

Публикация посвящена освещению недостаточно исследованного аспекта методического сопровождения реализации социокультурной линии обучения в процессе литературного чтения учащихся пятого класса школ национальных меньшинств. Цель статьи в освещении современного видения методического сопровождения реализации социокультурной линии обучения

в процессе литературного чтения учащихся школ национальных меньшинств. Рассматриваются научные подходы к разработке соответствующей методики, характеризуется ее бинарная модель и в контексте этой модели углубленно освещается субъектно-субъектный подход как такой, реализация которого оптимально обеспечивает формирование социально-культурной компетентности учеников исследуемых школ в контексте чтения литературных произведений на украинском языке.

Ключевые слова: литературное чтение на украинском языке, ученики школ национальных меньшинств, социокультурная линия обучения, методическое сопровождение обучения, модель методики, субъектно-субъектный подход.

Kudykina N. V. Implementation of socio-cultural line of learning during literary readings of pupils of national minority schools (methodical aspect) / Institute of Pedagogic of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv

The post is dedicated to highlighting not enough studied aspect of methodical support of the implementation of socio-cultural line of learning of readings fifth-grade pupils of national minorities' schools. The goal of the article is to highlight the contemporary vision of methodical support of the implementation of socio-cultural learning in literary readings of national minorities schools' pupils. Considered the scientific approaches to developing an appropriate methodic, characterized its binary model and in the context of model highlights the depth of subject-subjective approach as such the implementation of which ensures the optimum forming of socio-cultural competence of surveyed schools' students.

Keywords: literary reading in Ukrainian, pupils of national minority schools, sociocultural line of learning, methodological support of learning, methodical model, subject-subjective approach.

Вступ. Сучасна школа відіграє визначальну роль у становленні особистості, здатної брати активну участь у всіх сферах соціокультурного

життя країни. Соціокультурна лінія навчання презентується через зміст багатьох предметів, зокрема й літератури. У 5 класі шкіл національних меншин сподіватися на повноцінне читання дітьми літератури українською мовою та розуміння закладеного у творах змісту соціокультурних явищ і процесів буде великим перебільшенням, оскільки вони ще недостатньо вільно користуються українською мовою. Тому доцільно запровадити курс навчання літературного читання. Такі умови вимагають нових підходів до методичного супроводу реалізації соціокультурної лінії у процесі навчання літературного читання учнів шкіл національних меншин.

Вивчення філософських, літературознавчих, психолого-педагогічних та методичних досліджень, присвячених специфіці соціально-культурної взаємодії (М. Бахтін, Л. Озадовська, Л. Ситниченко та інші), категорії суб'єкт-суб'єктності (Є. Андрос, К. Альбуханова-Славська, Дж. Брунер, М. Григор'єв, Г. Ковальов, Е. Сайко, А. Хараш та інші); розвитку умінь та прийомів інтерпретації літературного тексту (О. Куцевол, Е. Соломка, Н. Чепелева та інші); специфіки художнього мислення в українській і зарубіжній поезії (С. Хороб); використанню ефективних методів навчання й виховання (І. Бех, В. Євтух, Г. Костюк, В. Онищук та інші), сучасним підходам до організації та проведення моніторингу в освіті (С. Калашникова, О. Савченко, Т. Лукіна); використанню інтерактивних технологій у навчальному процесі (Н. Деркач, Л. Іванова, З. Захарчук, О. Пометун, С. Сисоєва та інші) засвідчило, що проблема навчання літературного читання учнів шкіл національних меншин на сьогодні малодосліджена.

Незважаючи на значну кількість досліджень з методики навчання української та світової літератури, дедалі актуальнішою стає проблема методичного супроводу реалізації соціокультурної лінії навчання учнів шкіл національних меншин у процесі літературного читання, опанування якої сприятиме формуванню в учнів знань, умінь, ціннісних пріоритетів, необхідних для активації міжсуб'єктної взаємодії в соціумі.

Метою статті є висвітлення сучасного бачення методичного супроводу реалізації соціокультурної лінії навчання у процесі літературного читання учнів шкіл національних меншин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукова інтерпретація змісту останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення даної проблеми довело, що в розробленні відповідної методики доцільно спиратися на такі основні наукові підходи, як системний, особистісно зорієнтований, суб'єктно-суб'єктний, аксіологічний, середовищний та діяльнісно-комунікативний.

Поміж них недостатньою розробленістю вирізняється суб'єкт-суб'єктний підхід, тому зупинимось на його якісній характеристиці.

Спостереження засвідчують, що нині в широкій освітній практиці педагоги реалізують методику, побудовану на засадах традиційного, характерного для педагогіки минулої історичної доби, суб'єкт-об'єктного підходу. У філософському розумінні *суб'єкт* – це член людського суспільства, який активно діє і пізнає, він наділений свідомістю і волею.

Об'єкт – те, на що спрямована людська діяльність (пізнавальна, педагогічна, художня, виробнича).

У методиці, заснованій на суб'єкт-об'єктному підході, не враховуються повною мірою закономірності пізнавальної діяльності самого учня – справжньої основи активності особистості в навчальному процесі, яка є основним фактором ефективності формування соціокультурної компетентності.

На такому підході проблема навчання літературного читання учнів шкіл національних менших не може бути розв'язаною, оскільки цей підхід пов'язує взаємовідносини педагога та учня з безпосереднім впливом педагога як суб'єкта на учня як на об'єкт його професійної навчальної діяльності. Учитель займає панівну позицію, ставлячись до школяра як до пасивної субстанції, яка сприймає впливи, що надходять від педагога.

Однак аналіз наукової літератури говорить про те, що спостерігається пряма залежність між результатами навчання та підходами щодо організації взаємодії між педагогами та учнями.

Означена думка є суголосною ідеї Я. Коменського, висловленої у тексті «Великої дидактики» і яка проголошена у контексті авторської позиції про «Загальні вимоги навчання й учіння, тобто як учити і учитися». Ця ідея привертає до себе особливу увагу щодо обґрунтування методичного супроводу досліджуваної проблеми. Вона в контексті нашої проблеми акцентує на тому, що на уроці з навчання літературного читання паралельно розгортаються два процеси – один з них (навчання) – це діяльність педагога, інший – учіння – діяльність самого учня. У подальших наукових пошуках закономірність щодо залежності між взаємодією педагогічних працівників та учнями й результатами навчання знайшла психологічне обґрунтування у роботі Г. Костюка «Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості» [5]. Автором науково доведено, що продуктивність навчання прямо залежить від розгортання власної діяльності учня, що лише супроводжується педагогом.

Сучасні психологи відзначають найбільш значущою для школярів таку комунікативну діяльність, яка за змістом, логічною структурою і прийомами організації завжди пов'язана з відкриттям для себе нового знання, виявленням у самому собі нових можливостей, докладанням необхідних зусиль, спрямованих на подолання труднощів, що виникають у процесі діалогічної взаємодії. Така діяльність зміцнює позитивну самооцінку школяра, підвищує рівень домагань, розвиває впевненість у собі, викликає почуття задоволення від досягнутих успіхів.

Результати психологічних досліджень мають методологічне значення щодо теоретичного обґрунтування методичного супроводу реалізації соціокультурної лінії у процесі навчання літературного читання учнів шкіл національних меншин.

Згідно з пропонованим підходом навчання літературного читання не може бути продуктивним, якщо не передбачається взаємозумовлена комунікативна діяльність учасників навчально-виховного процесу, відсутня їхня єдність. Повноцінно реалізувати таку єдність дає можливість ставлення до учителя та до учня як до рівноправних суб'єктів навчально-виховного процесу. У психології *суб'єкт* розуміється як джерело пізнання і перетворення дійсності; джерело активності.

За нашою гіпотезою суб'єкт-суб'єктний підхід в контексті реалізації соціокультурної лінії у процесі навчання літературного читання учнів шкіл національних меншин доцільно розглядати через бінарну методику.

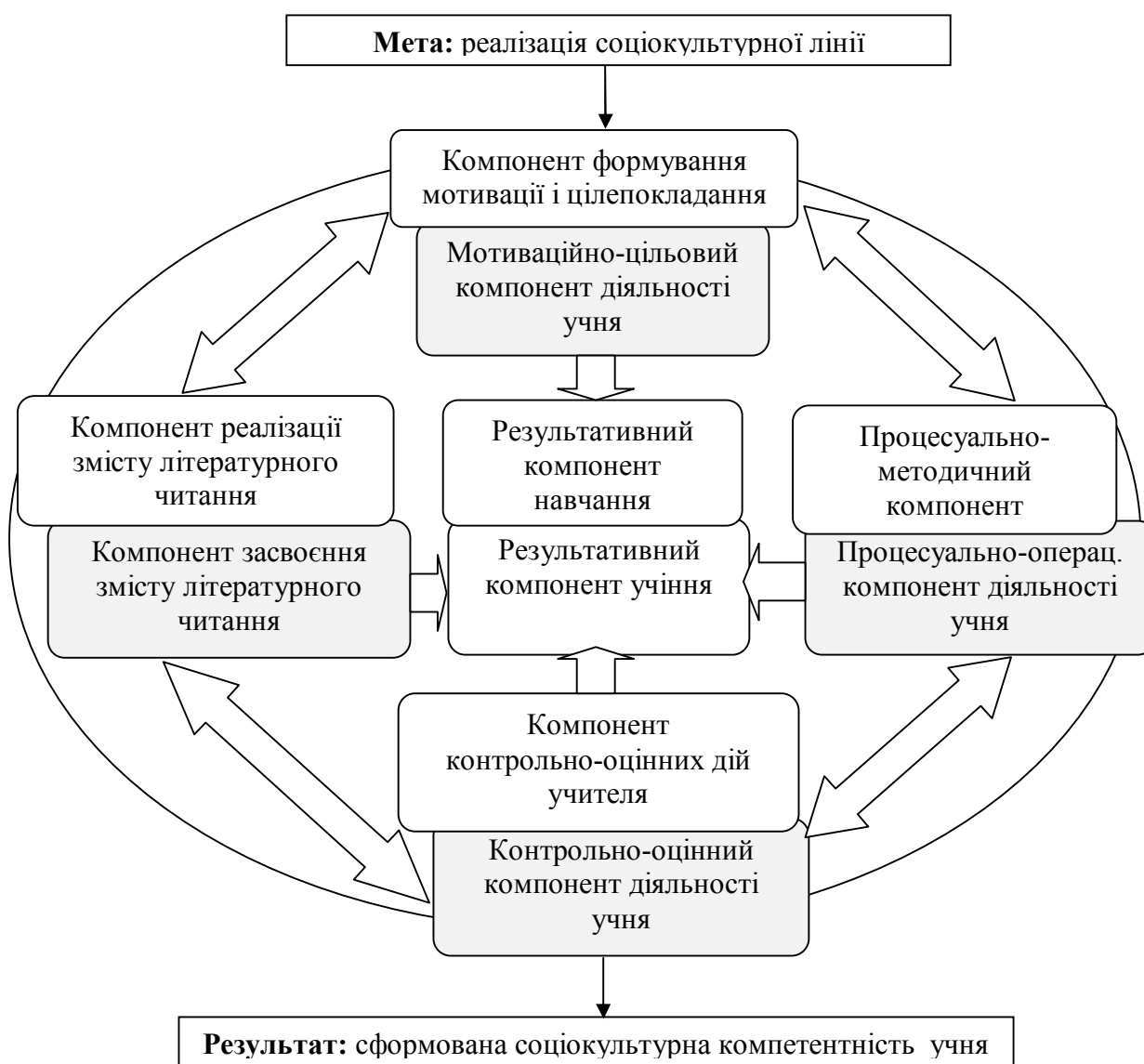

Рис. 1. Модель бінарної методики реалізації соціокультурної лінії

Бінарна методика репрезентується моделлю, що передбачає активізацію професійної діяльності викладача й навчальної діяльності (учіння) учня. Обидві діяльності здійснюються в тісному взаємозв'язку на засадах системного підходу. Розглянемо докладніше особливості такої методики.

Вихідна позиція системного підходу до бінарної методики реалізації соціокультурної лінії навчання літературного читання учнів 5 класу шкіл національних меншин полягає в тому, що кожна система має свою *структуру*. *Структура системи* – це сукупність елементів і зв'язків між ними. Структура також розглядається як взаєморозміщення, взаємозв'язок складових частин цілого; будова. Цілеспрямоване упорядкування діяльності системи (у даному випадку – навчальної діяльності учителя та навчально-пізнавальної діяльності учня) сприятиме формуванню пізнавальної самостійності школяра та підвищенню ефективності навчання літературного читання.

Бінарна модель презентує у взаємозв'язку діяльності обох суб'єктів навчально-виховного процесу школи – вчителя та учня. Розглянемо структуру діяльності педагога у процесі реалізації соціокультурної лінії навчання літературного читання учнів шкіл національних меншин.

Діяльність учителя. Учитель як суб'єкт навчально-професійної діяльності навчає дітей літературного читання українською мовою, одним із складових якого є реалізація соціокультурної лінії.

Основним стимулятором діяльності вважається мотив, який спонукає особистість до прояву активності. Навчальна діяльність учителя характеризується низкою мотивів (рольової відповідності, самоактуалізації, досягнення професійних успіхів та ін.). У процесі професійної діяльності в кожного вчителя формується власна, унікальна система актуальних саме для нього мотивів.

Наявність мотиву дозволяє виділити у структурі діяльності учителя *мотиваційний компонент*.

Мотив набуває характеру *спонуки* до дії лише за умови, що людина визначає *ціль (мету)* діяльності – лише тоді вона почне активно діяти для її досягнення. *Метою* навчальної діяльності учителя у процесі реалізації соціокультурної лінії навчання літературного читання є ідеальне передбачення у свідомості *результату*, на здобуття якого спрямовується його діяльність. Мета є активним фактором людської свідомості.

Мета має винятково важливе значення для спрямування, організації навчально-пізнавальної діяльності учнів, постановки конкретних навчальних завдань. Отже, у структурі навчальної діяльності вчителя виділяється *цільовий компонент*. Мотивація і процес цілепокладання тісно взаємопов'язані і є суттєвими факторами плідного методичного забезпечення реалізації соціокультурної лінії навчання літературного читання учнів 5 класу шкіл національних меншин. У бінарній моделі взаємозв'язок мотивації та цілепокладання презентується через об'єднання двох компонентів та їх позначення як мотиваційно-цільовий.

Процес досягнення поставленої учителем мети передбачає реалізацію змісту навчання, визначеного у стандарті загальної середньої освіти та у програмі літературного читання, що є підставою для презентації в моделі *змістового компонента*.

Мета (*ціль*) діяльності вчителя тісно пов'язана із *процесом* її досягнення. *Процес* – сукупність послідовних дій та операцій, спрямованих на досягнення результату. Процес діяльності учителя у дидактиці розглядається через поняття методів та прийомів навчання.

Отже, у структурі діяльності вчителя виділяється *процесуально-методичний* компонент.

Особливістю функціонування процесуально-методичного компоненту є його залежність від поставленої мети. Оскільки метою діяльності вчителя у процесі реалізації соціокультурної лінії навчання літературного читання є формування соціально-культурної компетентності учнів 5 класів шкіл

національних меншин, добираються такі методи, що засновані на міжособистісній взаємодії учителя з учнями, учнів один з одним та взаємодії із соціальними партнерами (письменниками, діячами культури та мистецтва, представниками громадськості та ін.).

Умовою продуктивного здійснення будь-якої діяльності є *контроль* за її ходом та *оцінка* здобутого результату (проміжних результатів або кінцевого). У процесі навчальної діяльності вчителя провідне значення має *самооцінка* педагогом її перебігу, котра є необхідною складовою *саморегуляції* професійної діяльності. Саморегуляцію психологи розглядають як один із рівнів регулювання активності живих систем. Саморегуляція діяльності здійснюється у єдності енергетичних, динамічних змістово-сміслових аспектів. Саморегуляція має складну структуру, котра передбачає: прийняття суб'єктом мети діяльності; створення моделі значущих умов діяльності; програмування власних виконавських дій, операцій та способів діяльності; добір системи критеріїв продуктивності діяльності; аналіз інформації про реально досягнуті (проміжні) результати діяльності; оцінку відповідності реальних результатів критеріям продуктивності діяльності; прийняття рішення про необхідність і характер корекції діяльності. Отже, саморегуляція структурно охоплює всі компоненти навчальної діяльності учителя.

Отже, контроль і оцінка є необхідною умовою коригування процесу будь-якої діяльності з метою досягнення ліпшого її результату. Це є підставою для виділення у структурі навчальної діяльності вчителя *контрольно-оцінного компоненту*.

Навчальна діяльність є ефективною за умови досягнення вчителем передбачуваного *результату*. *Результат* – остаточний, кінцевий продукт діяльності педагога. У даному разі результатом є сформована соціокультурна компетентність учнів шкіл національних меншин. Зрозуміло, що рівень її сформованості не може бути у всіх дітей однаковим, тому до результату

потрібно ставиться аналітично, вимірюючи його через попередньо визначені критерії та їх показники.

Таким чином, *результат* – це необхідний компонент навчальної діяльності учителя у процесі реалізації ним соціокультурної лінії навчання літературного читання учнів шкіл національних меншин.

Результат навчальної діяльності вчителя є опосередкованим, він виявляється через засвоєння учнями змісту соціокультурної лінії навчання літературного читання та презентується у формі знань, сформованих умінь навичок та компетенції, яких набуває учень у процесі літературного читання.

Навчальна діяльність учителя розгортається у *навчальному середовищі школи*. Необхідною умовою реалізації навчальної діяльності педагога є її ресурсне забезпечення, до якого належить обладнання класу, підручник, посібники, наочність тощо.

Отже, модель діяльності учителя у процесі методичного супроводу реалізації соціокультурної лінії навчання літературного читання учнів 5 класів шкіл національних меншин презентується через такі компоненти: мотиваційно-цільовий, змістовий, процесуально-методичний, контрольний, оцінний, результативний. Впливовим фактором реалізації навчальної діяльності є її ресурсне забезпечення.

Діяльність учня. За бінарною моделлю методичного супроводу реалізації соціокультурної лінії навчання літературного читання водночас із діяльністю вчителя передбачається розгортання навчальної діяльності учня (його учіння). Пропонована модель презентує діяльність учня через компоненти, подібні до компонентів діяльності вчителя, проте їх якісна характеристика інша.

Діяльність учня спрямовується діями педагога, спрямованими на мотивацію літературного читання учня та структурується через запропоноване учителем цілепокладання, яке має ієрархічний характер (мета вивчення теми, мета уроку, цілі навчальних завдань тощо).

У моделі навчальної діяльності учня презентований змістовий компонент, який визначається відповідною програмою навчання та змістом конкретного уроку.

Процесуальний компонент діяльності учня розглядається через формування навички читання та розуміння учнем змісту прочитаного, що для учнів шкіл національних меншин ускладнюється низьким рівнем володіння українською мовою. Доведено, що поліпшенню засвоєння учнями соціокультурної лінії у процесі навчання літературного читання сприяють такі види роботи, що базуються на спілкуванні учнів один з одним в контексті гри. Для цього вчитель застосовує інтерактивно-ігрові методи, які класифікуються на основі поділу ігор на дві основні групи – методи, засновані на творчих іграх та методи, основою яких є ігри за правилами.

Контрольно-оцінний компонент, спрямований на виявлення рівня сформованості в учня соціокультурної компетентності, реалізується участю школяра у пропорованих учителем засобах контролю навчальних досягнень школярів, однак за вимоги формування в учнів соціокультурної компетентності, доцільніше було б використовувати з цією метою спостереження вчителя за діяльністю учнів у нестандартних умовах (на тематичних презентаціях, позаурочних заняттях, зустрічах з соціально-педагогічними партнерами тощо).

Результативний компонент у діяльності учня визначається сформованими соціокультурними навичками та компетентностями.

Отже, модель методичного супроводу навчання літературного читання учнів 5 класу шкіл національних меншин презентується через взаємопов'язану діяльність двох суб'єктів навчально-виховного процесу – учителя, що навчає школярів літературного читання, та діяльність учня, що навчається читати літературу українською мовою та розуміти їх соціокультурний зміст.

Це є підставою для *бінарної* (двоблочної) суб'єкт-суб'єктної моделі педагогічного супроводу навчально-пізнавальної діяльності школярів у процесі літературного читання. Один її блок відображає компоненти навчальної діяльності, яку здійснює, вчитель, реалізуючи соціокультурну лінію навчання літературного читання, інший відтворює навчально-пізнавальну діяльність учнів у процесі уроків літературного читання. Моделлю передбачається багатоаспектна взаємодія суб'єктів навчального процесу, яка здійснюється з метою *забезпечення розвитку особистості учня та формування його соціально-культурної компетентності*.

Відтак, модель методичного супроводу реалізації соціокультурної лінії у процесі навчання літературного читання учнів шкіл національних меншин будується на засадах її розуміння як складної цілісної конструкції бінарного характеру.

Отже, аналіз запропонованої моделі доводить, що методика реалізації соціокультурної лінії у навчанні літературного читання учнів 5 класів необхідно розглядати як *цілісне, структурно складне* бінарне утворення. Продуктивність досліджуваного процесу забезпечується через ефективне функціонування таких основних компонентів: мотиваційного, цільового, змістового, процесуально-методичного, контрольного-оцінного та результативного. Беззаперечною умовою реалізації такої методики є добір системи педагогічних методів і прийомів, за допомогою яких буде здійснюватися динамічна мобілізація *всіх* структурних компонентів навчальної діяльності учня і які функціонально спрямовуватимуться на отримання учнем позитивного результату власної навчально-пізнавальної активності щодо пізнання соціокультурних явищ та процесів.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На наш погляд подальші наукові розвідки доцільно розгортати у напрямі виявлення ефективних методів та прийомів реалізації кожного компоненту бінарної методики керівництва літературним читанням українською мовою учнів шкіл

національних меншин, добору спеціальних завдань, що реально сприятимуть формуванню соціокультурної компетентності учнів означеної категорії, способів оцінювання навчальних досягнень з літературного читання на компетентнісних основах.

Література:

1. Альбуханова-Славская К. А. Личностный аспект проблемы общения / К. А. Альбуханова-Славская // Проблема общения в психологии. Сборник научных статей ; под ред. Б. Ф. Ломова – М. : Наука, 1981. – С. 218–241.
2. Андрос Є. І. Комунікативний вимір буття як фундаментальне опосередкування колізії сутності та існування / Є. І. Андрос // Людина в есенційних та екзистенційних вимірах. – К. : Наукова думка, 2004. – С. 155–201.
3. Бандура Г. О. Теорія літератури в тезах, дефініціях, таблицях: навчальний довідник / Г. О. Бандура, О. М. Бандура – К. : Шкільний світ, 2008. – 128 с.
4. Бандура О. М. Українська література 5 клас: Підручник для експериментальних класів / О. М. Бандура, Є. М. Кучеренко. – К.: Радянська школа, 1970. – 240 с.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.

References:

1. Al'buhanova-Slavskaa K. A. Ličnostnyj aspekt problemy obšeniâ / K. A. Al'buhanova-Slavskaa // Problema obšeniâ v psihologii. Sbornik naučnyh statej; pod red. B. F. Lomova – M.: Nauka, 1981. – S. 218–241.
2. Andros Ye. I. Komunikatyvnyy vymir buttya yak fundamental'ne oposeredkuvannya koliziyi sutnosti ta isnuvannya / Ye. I. Andros // Lyudyna v esentsiynykh ta ekzystentsiynykh vymirakh. – K.: Naukova dumka, 2004. – S. 155–201.

3. *Bandura H. O. Teoriya literatury v tezakh, definitsiyakh, tablytsyakh: navchal'nyy dovidnyk / H. O. Bandura, O. M. Bandura – K.: Shkil'nyy svit, 2008. – 128 s.*
4. *Bandura O. M. Ukrayins'ka literatura 5 klas: Pidruchnyk dlya eksperymental'nykh klasiv / O. M. Bandura, Ye. M. Kucherenko. – K.: Radyans'ka shkola, 1970. – 240 s.*
5. *Kostyuk H. S. Navchal'no-vykhovnyy protses i psykhichnyy rozvytok osobystosti / H. S. Kostyuk. – K.: Rad. shkola, 1989. – 608 s.*